

nfyrr l eL; k ds l ek/kku ea MKNE vEcndj dh HMedk

MKNE nhi d dækj *

I kj l æki % tlexr vl ekurk ij vk/kkjrr Hkkjrrh; I ekt vudl tkfr; k mi tkfr; ka ea c/vk gvk gA bl l kelftd inl ki ku eanfyr l cl s uhp gA budk vrhr n[kn , oa igpku nHkkX; i wkZ gA g tkjka o'kka: l s "kks'kr" mRi hMfr , oa ehyHkar vko"; drkval soþr nfyrr l ekt vkt Hkh viuh eþDr dh jkg n[k jkg gA gkykhd l e; & l e; ij budh l eL; kvka ds l ek/kku dh fr"kk eaiz kl gq gsfdrqbl eavka"kd l Qyrk gh fey ik; h gA egkRek cD l sydj n; kum l jLorh rd usnfyrk&Fku dsfy, iz kl fd; sfdurqbl fclurq ij mlga ijkt; dk gh l keuk djuk i Mka

nfyrr l eL; k ds l ek/kku dh fr"kk ea 20oha "krkCnh ea nls fopkj/kkj, j mhkdj l keus vkaA egkRek xq/kh , oa MKNE Hkhejko vEcndj us vyx&vyx fr"kvka eanfyr l eL; k ds l ek/kku dsfy; s iz kl fd; A MKNE vEcndj Lo; a nfyrr Fls , oamUgkaus nfyrr gkaus dh i hMfr [kq Hkh Hksh Fkh bl fy, nfyrr l eL; k ds l ek/kku dh fr"kk ea mlgkaus viuk l i wkZ thou vfi r dj fr; ka 20oha l nh ea Hkkjrr ea, d l kfk nsvknsyu py jgs Fka i Fke] Lorærk vknsyu , oaf}rh;] nfyrr&Fku vknsyuA Lorærk vknsyu dk urRo egkRek xq/kh dj jgs Fls , oa nfyrr vknsyu dk urRo MKNE vEcndjA Lorærk ikfr ds i wZ , oai "pkr-MKNE vEcndj }kj nfyrr&Fku dsfy; sfd; s x; s iz kl l jkguh; gA ik: i l fefr ds v/; {k gkaus ds ukr s Hkkjrrh; l fo/kku ds fuekzk dh cMfr ftEenjh MKNE vEcndj ij Fka Hkkjrrh; l fo/kku ea MKNE vEcndj ds iz kl ds QyLo: i vudl , d si ko/kku dj fr; s x; s tks nfyrr l eL; kvka ds l ek/kku ea ehy dk i RFkj l kfr gsjgk gA vkt MKNE vEcndj bl l a kj ea ugha gsfdrq mudk 0; fDrRo , oamudk dk; Zi kr%Lej.kh; gA ; g MKNE vEcndj ds iz kl dk gh ifj.kke gS fd : f&okfrnk , oa tVyrkval i s?kjs Hkkjrrh; l ekt eanfyr [kq h l ka ysjgs gA , oajkV^a fuekzk ea egloi wkZ HMedk fuHk jgs gA eþ; "kCn % l ekt] nfyrr l eL; k] inl ki ku] l eL; k vkfnA

vo/kj. HRed foopu % Nq/kNir vls tkfrHkn l kelftdk&Fkd "kksk.k ds "kDr"kyh l kku gA g tkjka o'kka: l s Hkkjrrh; l ekt ea tkfrxr vk/kkj ij

* i /kuk/; ki d] mRØfer e/; fo | ky; "k[ksi g] <f< k] Hoxokui g] oSkkyh

nfyrrka dk mRi hMfr ekus i ja jk l h cu xbz gA vudl tkfr; ka , oami tkfr; ka ea c/vs Hkkjrrh; l ekt eanfyr l nD Nys tkrs jgs gA l H; rk ds fuekzk ea egloi wkZ HMedk fuHk kus ds cktm nfyrrka ij vudl vr; kpkj fd; s x; s gA tle ds vk/kkj ij nfyrrka dks muds okftc gd l s e jgæ j [kus dk 'KM; æ g tkjka o'kz i wZ fd; k x; k tks 21oha l nh ea Hkh [kRe gkaus dk uke ugha ysjgk gA , d rjQ rdjhu l Hkh /keZ x&Fka ea l Hkh i kf.k; ka dks bz'oj dh l arku dgk x; k gSoghant jh rjg nfyrrka dk fl QZ bl fy, "kksk.k] mRi hMfr fd; k tk jkg gSD; khd og uhp tkfr l srkYyqd j [krk gA ; g fofp= foMæuk gS Hkkjrrh; l ekt dhA l o.kz , oa vo.kz ds fopkjka ea c/vk Hkkjrrh; l ekt ml fnu dh irh[kk dj jkg gSfd dc Hkkjrr ea l ekurk dh vo/kkj.kk emZ : i yxhA

Hkkjrr ea tkfr 0; oLFk dh tMæ-bruh xgjh gsf d budk o&kfud Lo: i l ekt gks tkus ds cktm Hkh os vHh l ekt eacuh gþZ gA Hkkjrr dk vulek ki u ; gk opkfj dh vls 0; ogkfj dh ea l rr-vUr/objk dk ik; k tkuk gA¹ opkfj dh pks tks Hkh gks vHh rd l ekt l jpuvka ds fuekzk ea tkfr dh vge HMedk jgh ft l dk ey ruo vl ekurk gSu dh l ekurka² vl ekurk dh pDdh eafi l rsnfyrr l ekt dh eþ; /kjk l s [kq dks dVk gvk egl w djrgsft l dh cMfr otg l ekt dk og nfd; kum h l kq gSft l ustle dks deZ ij rjght nsj [kh gA o.kz 0; oLFk ds vlrRo eavkus l sl cl svf/kd urd l ku nfyrr l ekt dks mBkuk i Mfrk gA , d nfyrr gkaus ds dkj.k MKNE vEcndj dks nfyrrka dh l kelftd] /kæd vls vk&Fkd d fBukb; kædk i R; {k o dVqvutHko Fka nfyrrka dh eþDr muds thou dk yf; Fka MKNE vEcndj dk dguk Fk fd ftruh t: jr nsk dks vktknh dh gSm l s dgta vfk d t: jr nfyrrka ds l kelftd eþDr dh gA³ bl fy, os dgrs Fls fd jkV^a dh vktknh ds fy, l ækZ ds ctk; s nfyrrka dh eþDr ds fy, yMæk T; knk i l n d: pka MKNE vEcndj dk dguk Fk fd Lorærk vls l ekurk ds [kks gq vf/kdkj ; kpk l sugra d fBu l ækZ l silr gksr gA bl fy, mlgkaus vkthou l ækZ fd; ka l ækZ fd; k mu vl æ; nfyrrka dsfy,] mu "kks'krka dsfy,] mu xjhka dsfy,] mu i hMfrka ds fy, ftudk g tkjka o'kka: l s "kksk.k fd; k tkkr jgka rjg&rjg dh i kctn; k >y jgs l ekt ds , d cMæ oxZ dks ftu ekuf l d i j's'kfu; ka dk l keuk djuk i Mfr gS ml s "kCnka ea c; k djuk l Hko ugha gA

MKNE vEcndj us [kq viuh fpUr k dhH ugha dhA mudks fpUr k Fkh rksmu ykskadh tks xjhc] vl gk; , oanfyr Fka os l Ei wkZ nfyrr l ekt dh l Ei wkZ eþDr dh jkg n[k jgs Fka bl h m'is; l s mlgkaus 1924 ea cfg'dr fgrdkj.kh l ekt dh l Fki uk dhA os bl l Hk ds izak l febr ds izkku cuk; s x; A nfyrr&Fku ds fy, fd; s x; s muds i æ[k dk; kæ dks fuEu : i ea n"kkz k tk l drk g&

1- egkj l R; kxg % 20 ekpZ 1927 dks plnkj rky l s i kuh yus dsfy, vEcndj us egkj l R; kxg dk urRo fd; ka

- 2- eulfefr ngu %24 fl rEcj 1927 dks mlgkaus tkr&i kr dsfojksk ea eulfefr dk ngu fd; kA
  - 3- vEck nsh efinj iDsk % I kozfud efinjka ea vLi"; ka dks I eku vf/kdkj inku fd, tkus dsmis; I s vEcndj usvejkorh efinj ea vEck efinj iDsk grqnfyrka dks I xfbR fd; kA
  - 4- Bkdj }kj efinj iDsk 1927] cEcbZ ea x.ki fr i kax.k iDsk 1929 rFkk ukfl d eadkyjke efinj iDsk 1/4 930 1/2 grqnfyrka dks I xfbR djus dk J\$ MKNE vEcndj dks tkrk gA
  - 5- 1920 ea "eud uk; d** rFkk 1927 ea "cfg'dr Hkjr** i kf{kdka ds idk"ku ea MKNE vEcndj dk ; kxnku vfoLej.kh; gA
  - 6- I erk&l sud ny dk xBu 1/4 927 1/2 nfyra ds fgr o I Eeku dh j{kk ds fy, vEcndj us nfyf ; pdka dk , d , PNd I xBu "I erk I sud ny** dk xBu fd; kA
  - 7- fMi kM Dykl , tpsku I kd k; Vh dk xBu 1/4 928 1/2
  - 8- ihi pI , tpsku I kd k; Vh dk xBu & nfyra ea f"kk ds id kj ds fy, mlgkaus ihi pI , tpsku I kd k; Vh uked I xFkk cukbz ftl ds rRoko/kku ea mlgkaus cEcbZ ea fl) kfkZ dknyst 1/4 946 1/2 rFkk vksj xckkn ea feCyn dknyst 1/4 951 1/2 dh LFkki uk dhA
  - 9- bM; u ycj i kvhZ dk xBu 1/4 936 1/2
  - 10- cfg'dr fgrdkfj.kh I Hk dk xBu 1/4 924 1/2 nfyf o fi NMs oxZ ds yskla ds I keftd o "kfd fodkl I ezh dk; k ds vksx c-kus dsmis; I s 20 tnykbZ 1924 dks MKNE vEcndj us cfg'dr fgrdkfj.kh I Hk dh LFkki uk dhA
- bl ea drbz I ng ugha gSfd vEcndj igys Hkjr; bfrgkl dkj gA ftUgkaus bfrgkl ea nfyra dh mi fl Fkr j\$ kkrdr fd; k gA⁵ mlgkaus nfyf vknksyu dks usrd vk; ke fn; kA mudh ekU; rk Fkh fd I keftd I dkkjka ds ckn gh jktusrd I Ukk; j dk; e gsrh gA MKNE vEcndj ds usRo ea nfyf vknksyu us l pep , d ubZ djoV yha mlgkaus nfyra dk vkgeku djrs gq dgk fd "nfyra rE fontg djka rEgkjs ikl [kkaus ds fy, xnykeh ds fl ok; dN ugha gS ij ikus fy, vktknh gA** MKNE vEcndj ds bl vkgeku dk nfyra ij 0; ki d i Hkko i MhA muds usRo ea l h/kh dk; bkgh dh igyh vksj Økardkj yMkbZ nfyra us 1927 ea I kozfud rkyk I s i kuh yus ds vf/kdkj dks ydj egkM+ea yMh FkhA ; g og yMkbZ Fkh ftl ea nfyra us bfrgkl jpk FkhA ; g , d , d h ?kVuk Fkh tks vk/kfud Hkjr ea igyh kj ?kVh FkhA nfyra ds ifr cjr tk jgs HknHkko I sos vR; r fpUrr jgk djrs Fkh mlgkaus vyxko dks Li 'V djrs gq dgk Fk&

- vyxko dk vFkZ g& I keftd i Fkdrk] I keftd vieku] I keftd HknHkko , oa I keftd vU; k; A
- vyxko dk eryc g& I g{kk dk bdkj] U; k; dk bdkj , oa vol j dk bdkj
- vyxko g& I onuk dk vHkko] I kgp; Z dk vHkko , oa fopkj dk vHkkoA

MKNE vEcndj ds usRo eanfyr vknksyu us l pep , d ubZ djoV yh FkhA i jns'k dk nfyf oxZ bl I s tVh vks ipfyf 0; oLFkk I s vDjkus dh ?kVuk; j ns'k ds dks & dks ea ?kVus yxhA nfyra us xkpla ea mu 0; oLFkkvka dk mYyaku djuk "kq dj fn; k tks mu ij Fksh xbz FkhA ; g xnykeh ds f[kykQ [kyk fontg FkhA fu"d"KZ %20 oha l nh eanfyr I eL; k ds I ek/kku ds fy, vyx&vyx fn"kkvka ea vucl yskla us l ak'kZ fd; kA mu reke yskla ea MKNE vEcndj dk I ak'kZ vrgyuh; gA Lorærk i oZo Lorærk i "pkr-MKNE vEcndj us nfyra kFkku ds fy, tks l ak'kZ fd; k og , d uthj gSfo"o ds mu reke yskla ds fy, tks nkl rk ds f[kykQ vius Ajj gks jgs vU; k; ds f[kykQ I ak'kZ djus dh pkg j [k jgs gA ; g MKNE vEcndj ds l ak'kZ dk gh ifj.kke gSfd Hkjr; I io/kku }kj k tkr&i kr vksj Ap&uhp dk ij Eij kRed HknHkko I ektr dj fn; k x; kA f"kk{kk} jst xkj} jktuhr I fgr I keftd thou ds I Hk {ks=ea Lorærk vksj I ekurk ds fl) kar dh LFkki uk dh xBA ; g l p gSfd nfyf I eL; k; j vkt Hk i wkZ: i I s [kRe ugha gks i kbZ gSfd urqvkt nfyf bruse [kj gks x; gSfd os vius Ajj gks jgs vU; k; dk ifrdkj djus yxs gA ; g MKNE vEcndj ds l ak'kZ dk gh I Qy ifj.kke gA

I nHkZ %

- 1- MKNE C l g jkexki ky %Hkjr; nfyf I eL; k , oal ek/kku e/; i ns'k fgluh xfk vdkneh Hkks ky] i E&30
- 2- ogh] i E&30
- 3- I n dhj] 1981 %41&42
- 4- ogh
- 5- Hkjr; dpY %nfyf foe"kZ dh Hkfedk] bfrgkl cksk idk"ku] bykgkckn] n i E&27
- 6- ogh] i E&62
- 7- ogh] i E&60
- 8- ogh] i E&5

